University of Sistan and Baluchestan

Journal of Lyrical Literature Researches

Print ISSN: 2008 - 5737
Online ISSN: 2538 - 5011

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

Analysis of Keifar Ahmad Shamlou's poem based on vandjik's ideological square theory

Fatemeh Modarresi[1] | **Hadi Tite**[2]

1. Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Urmia University, Urmia, Iran.Email: fatemeh.modarresi@yahoo.com
2. PhD student in lyrical literature, faculty of literature and humanities, Urmia University, Urmia, Iran.Email: tite.hadi@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 10 January 2023
Received in revised form 17 May 2023
Accepted 17 May 2023
Published online 23 September 2023

Keywords:
Ahmad Shamlou, Keifar's poem, ideological square.

ABSTRACT

In the poem of Keifar, by using rhetorical devices, Shamlou has described and highlighted other defects and fixed these defects from himself. Among these cases, we can point out the secondary purpose of the textual coherence being an indefinite, which is made indefinite in order to humiliate and show the importance of the indefinite, thus highlighting the flaws and negative characteristics of the other, and one of the characters The killer portrays himself in the narrative. In the description of another murder, he even describes the character of the victim with the ironic phrase "round teeth" in order to highlight the flaws of one of the secondary characters in the narrative, and in this way, he projects and absolves himself of those flaws. The poet introduces the dream of other prisoners as a place of killing and terror and compares his dream to a mountain in order to eliminate the negative characteristics and defects that he puts forward about others and emphasize it. By using rhetorical devices and using Sanate Estekhdaam, the poet intends to use the word "hated" to have two meanings, so that this word in connection with the soil also evokes the meaning of the devourer.

Cite this article: Modarresi, fatemeh, Tite, Hadi. (2023).” *Analysis of Keifar Ahmad Shamlou's poem based on vandjik's ideological square theory” Journal of Lyrical Literature Researches*, 21 (41), 205-218.

http//doi.org/:10.22111/jllr.2023.44503.3120

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan.

Extended Abstract

1-Introduction

Van Dijk is one of the influential figures in the field of critical discourse analysis. Van Dijk emphasized the role of cognition, communication and social interactions in the critical analysis of the discourse. In Van Dijk's approach, which is known as socio-cognitive approach, it has three concepts: discourse, knowledge and community. Van Dijk's discourse here means the general meaning of a communication event. Among them are dialogue interaction, written text, body movements, head and hands, page design, images and semiotic aspects. What he means by cognition is: individual, social cognition, beliefs, goals, as well as evaluations and feelings, or all structures, representations and ideas related to mind and memory that are related to discourse and interaction (Van Dijk, 2001: 98). Van Dijk sees ideology as a basis for common social representations in a specific group, in other words, in Van Dijk's view, ideologies are inherently social. In Van Dijk's view, by emphasizing our positive points and their negative points and downplaying our bad points and their good points, it is possible to enter people's thinking system and gradually bring about changes in it (Van Dijk, 2003:359). Van Dijk formed a mental quadrilateral in the form of four principles and called it an ideological square. He names these four principles as follows: 1. Emphasize the positive points about us. 2. Downplay our negative points. 3. Emphasize the negative points about them. 3. Downplay their positive points (Van Dijk, 2003: 44). Considering that it has been suspected before, because Shamlou was in the prison of ordinary prisoners, then it is natural that he describes other prisoners by attributing negative characteristics and emphasizing it, but the point is that when he is completely in the same type it deals with characteristics and sees people in an absolute form, one color, it goes back to the issue that Shamlou starts to choose about those people and only expresses their negative characteristics. This research, while changing our previous perceptions, aims to explain and interpret Shalom's methods for inducing the concept of negativity about others. The questions that will be answered in this research are: 1. What rhetorical techniques does Shamlou rely on to speak negatively about others? 2. Does Ahmad Shamlou choose to describe the existing facts in order to absolve himself of the negative characteristics of others? 3. In selecting words, which methods does Shamlou use to express the negative characteristics of others in his poem?

2-Research Methodology

In this research, the four pillars of Van Dijk's ideological square are discussed with the analytical-descriptive method and relying on three methods of negation, namely, rhetorical devices, lexical selection, and excess in sentence syntax, and under each of the devices in question, the pillars of the ideological square are analyzed and examined. It is possible, of course, it should be kept in mind that by examining the factors that lead to negation, we should not confuse the implicit author with the real author. In other words, in this poem, there is a literary character, who, in the context of the poem, deals with negativity about others and mentions positive qualities in himself. Although the influence of the real author on the implied author cannot be ignored. "The concept of the implicit author or the mentality governing the entire work, shows us well Foucault's understanding of the interdiscourse of the author; Because the implied author is the source of the existing norms in the narrative work" (Peyghambarzadeh et al., 1396: 110) and this poem by Shamlou is also a narration of a part of the socio-political context. In fact, the real author is a part of the implied author, not all of it and vice versa.

3-Discussion

Among the rhetorical factors that Shamlou has used to speak negatively about others is the use of semantics, analogy, irony, and the art of hiring. The sentences of this poem are long

and descriptive. In other words, one of the rhetorical aspects related to the syntax of sentences is the characteristic of ropes in images. One of the aesthetic reasons for the length of the sentences in this poem can be in line with the truthfulness of the events, in such a way that the accurate description and atmospheres of that event are presented to the audience. In other words, in this poem, Shamlou shows instead of talking and relies on long sentences to show this. By using two types of words and combinations, the poet has expressed and described the negative characteristics of others, removed the negative characteristics from himself and expressed the positive characteristics about himself. In the words and combinations of the first type, the poet has used context and context to express the ideological square elements. For example, the word "dark" in the phrase "One of these Zanjirians killed his wife with a dagger in the dark fever of slander" (Shamlou, 2017: 333). The words of the second type are those words and compounds that are not related to the context, but are directly related to the negative action performed.

4-Conclusion

In the poem of Keifar, by using rhetorical devices, Shamlou has described and highlighted other defects and fixed these defects from himself. Among these cases, we can point out the secondary purpose of the textual coherence being an indefinite, which is made indefinite in order to humiliate and show the importance of the indefinite, thus highlighting the flaws and negative characteristics of the other, and one of the characters The killer portrays himself in the narrative. In the description of another murder, he even describes the character of the victim with the ironic phrase "round teeth" in order to highlight the flaws of one of the secondary characters in the narrative, and in this way, he projects and absolves himself of those flaws. The poet introduces the dream of other prisoners as a place of killing and terror and compares his dream to a mountain in order to eliminate the negative characteristics and defects that he puts forward about others and emphasize it. By using rhetorical devices and using Sanate Estekhdaam, the poet intends to use the word "hated" to have two meanings, so that this word in connection with the soil also evokes the meaning of the devourer. In this poem, the narrator describes and portrays all other characters by attributing attributes that have a negative value. Among the poet's other measures in choosing words is to use two different categories of words. In the first category, words and combinations are used to prepare the ground for describing, depicting and highlighting the faults of others. The second category are words and compounds that are directly and indirectly related to the action performed, such as theft or murder, which have a negative value, in order to eliminate positive characteristics about others and negative characteristics about oneself. The narrator has also tried to implicitly attribute what contains negative points to others by making mistakes in the syntax such as changing the axis of word substitution, avoiding the norm and moving in the syntax of the sentences.

5-References

Ahmadi, B. (2015).*Structure and interpretation of the text*, 12th edition, Tehran: Center.
Anvari, H. (2011). *Farhang Bozor Sokhn, eight volumes*, Tehran: Sokhn.
Anvari, H. (2013). *Farhang Kanayat Sokhn*, Tehran: Sokhn.
Goli, A. (2017). *Ma'ani wa Bayan*, Tabriz, Aydin Publications.
Jorgensen, M. Phillips, L. (2010), *Theory and Method in Discourse Analysis*, translated by Hadi Jalili, Tehran: Ney Publishing.
Kazazi, M. J. (2012). *Badie`*, 8th edition, Tehran: Nash Karzan.
Kazazi, M. J. (2013). *Ma'ani*, 10th edition, Tehran: Nahr-e-Karzan.

Mirahmadi, H. Tajalli Ardakani,A (2016). "Discourse analysis of the attributes of nature descriptions and society situation in Mehdi Akhavaan Sales' s poetry based on Van Dyck's approach", *Journal of Literary Research*, No. 57, pp. 29-62.
Mirsadeghi, J.(2014). *Story Elements*. 9th edition. Tehran: Sokhan.
Moin, M. (2002), *Farhang-e- Moin*. 4th edition. two volumes.Tehran: Adena.
Peighambarzadeh, L. Fallah,Gh. A. Nojoomian, A.A. (2016)."Narrative authors in a critical dialogue with the ideological discourse of the sixties". *Scientific Research Quarterly of Literary Criticism*, Q10, No.37, pp. 107-134.
Safavi, K. (2014). *From Linguistics to Literature*. fifth edition.two volumes. Tehran: Sokhan.
Shamisa, S. (2013). *Bayan*. Third edition.Tehran: Mitra Publishing.
Shamlou, A. (2017). *Ahmed Shamlou's collection of poems*. 15th edition. Tehran: Negah .
Van Dijk, T. A. (2001), *Multidisciplinary CDA: a plea for diversity in Wodak, Ruth, Mayer, Michael, Methods of Critical Discourse Analysis*, SAGE Publications Ltd: London.pp. 95 – 121.
Van Dijk, T. A (2003), *Ideology and Discourse Analysis*, Retrieved from: www.discourses.org.

پژوهشنامه ادب غنایی

شاپا چاپی: ۵۷۳۷-۲۰۰۸
شاپا الکترونیکی: ۵۰۱۱-۲۵۳۸

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

تحلیل شعر کیفر احمد شاملو بر اساس نظریه مربع ایدئولوژیک ون دایک

فاطمه مدرسی ✉ [۱] | **هادی طیطه** [۲]

۱. نویسنده مسئول، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. رایانامه: fatemeh.modarresi@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری ادبیات غنایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. رایانامه: tite.hadi@gmail.com

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۲/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۲۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱

کلیدواژه‌ها:
احمد شاملو، شعر کیفر، مربع ایدئولوژیک، ون دایک.

چکیده

احمد شاملو در شعر کیفر که بازتابی از واقعیت موجود زندگی اوست و این شعر را در زندان قصر در سال ۱۳۳۴ سروده است، به توصیف فضای زندان می‌پردازد. راوی در این شعر، دیگر زندانیان را قاتل و دزد معرفی می‌کند و خود را مبرا از آن صفات و ویژگی‌ها می‌بیند. نگارندگان در این پژوهش برآنند ایدئولوژی حاکم بر این سروده را بررسی کنند. بر اساس نظریهٔ مربع ایدئولوژیک ون دایک که یک نظریه در حوزهٔ تحلیل انتقادی گفتمان محسوب می‌شود با روش تحلیلی توصیفی به شگردها و تمهیدات به کاربسته شده از جمله، تمهیدات بلاغی، گزینش واژگان و تعدی در نحو برای برجسته کردن عیوب دیگری و فروکاستن عیوب خود و رفع آن عیوب از خود بپردازند. برآیند این پژوهش نشان می‌دهد، راوی در این سروده نه تنها تمام کاراکترهای روایت را با صفاتی که دارای بار معنایی منفی هستند، توصیف و ویژگی‌های منفی را از خود رفع می‌کند، بلکه با به کارگیری شگردهای فوق بر آن‌ها تأکید می‌کند و شخصیت‌های فرعی موجود در سروده را نیز با ویژگی‌های منفی به تصویر می‌کشد.

مدرسی، فاطمه و طیطه، هادی. " تحلیل شعر کیفر احمد شاملو بر اساس نظریه مربع ایدئولوژیک ون دایک" ، پژوهشنامه ادب غنایی، دوره ۲۱(۴۱)، ۲۱۸-۲۰۵

http//doi.org/:10.22111/jllr.2023.44503.3120

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

© نویسندگان.

۱. مقدمه

ون دایک از جمله منتقدان حوزه‌ی تحلیل گفتمان است که نظریهٔ مربع ایدئولوژیک را ارائه کرده است. در این نظریه ون دایک اذعان می‌دارد که مربع ایدئولوژیک دارای چهار رکن است: «۱. بیان و تأکید بر اطلاعاتی که حاوی نکات مثبت درباره‌ی ما (خودی) است ۲. بیان و تأکید بر اطلاعاتی که حاوی نکات منفی دربارهٔ آن‌ها (دیگری) است. ۳. توصیف و رفع تأکید از اطلاعاتی که حاوی نکات منفی دربارهٔ ما (خودی) است. ۴. توصیف و رفع تأکید از اطلاعاتی که حاوی نکات مثبت دربارهٔ آن‌ها (دیگری) است» (Vandjik93,p,1 9:45-44) به نقل از میراحمدی و تجلی اردکانی، ۱۳۹۶: ۳۴).

در واقع کاری که ون دایک می‌کند این است که گفتمان را مورد بررسی قرار می‌دهد، یعنی کارکرد زبان را در بافت تحلیل می‌کند. «رویکردهای تحلیل انتقادی گفتمان مفهوم ایدئولوژی را به خدمت می‌گیرند تا به این طریق استیلای یک گروه اجتماعی بر دیگر گروه‌های اجتماعی را تئوریزه کنند. بدین ترتیب، موضوع اصلی تحقیق در تحلیل انتقادی گفتمان هم پرکتیس‌های گفتمانی است که بازنمایی‌هایی از جهان، سوژه‌های اجتماعی و روابط اجتماعی از جمله روابط قدرت، بر می-سازند و هم نقشی است که این پرکتیس‌های گفتمانی در پیشبرد منافع گروه‌های اجتماعی خاصی ایفا می‌کنند» (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۱۱۴).

شاملو نیز بخشی از بافت اجتماعی- سیاسی یعنی زندان را در همین راستا به تصویر می‌کشد. هرچقدر دایرهٔ بافت کوچک‌تر باشد، بررسی آن امکان پذیرتر و دقیق‌تر خواهد بود، مثلا شاملو در شعر کیفر با به کارگیری سه عامل زیر به منفی-گویی دربارهٔ دیگری و مثبت‌گویی دربارهٔ خود می‌پردازد. تمهیدات بلاغی، گزینش واژگانی و «تدوین ساختارهای بیانی که عملکردهای رفتاری «خودی» مثبت و عملکردهای «دیگری» را منفی نشان دهد یا اهمیت و کم اهمیتی را خلاف امر واقع به مخاطب منتقل کند؛ مثلا در تیترها، عنوان اخبار، خلاصه‌ها و همچنین ساختارهای مربوط به تعدی در نحو جمله، یعنی ذکر عوامل منفی در جایگاه مبتدایی و برجسته» (Vandjik,1993,p: 265) به نقل از میراحمدی و تجلی اردکانی، ۱۳۹۶: ۳۴). شاملو شعر کیفر را در توصیف فضای خفقان آلود زندان قصر در سال ۱۳۳۴ نوشته است:

«در اینجا چار زندان است/ به هر زندان دو چندان نقب، در هر نقب چندین حجره، در هر حجره چندین مرد، در زنجیر.../ از این زنجیریان، یک تن، زنش را در تب تاریک بهتانی به ضرب دشنه ای کشته است/ از این مردان، یکی، در ظهر تابستان سوزان، نان فرزندان خود را، بر سر برزن، به خون نان فروش سخت دندان گرد آغشته است./ از اینان، چند کس، در خلوت یک روز باران ریز بر راه رباخواری نشسته‌اند/ کسانی در سکوت کوچه از دیوار کوتاهی به روی بام جسته‌اند/ کسانی نیم شب، در گورهای تازه، دندان طلای مردگان را می شکسته‌اند./ من اما هیچ کس را در شبی تاریک و توفانی نکشته‌ام/ من اما راه بر مرد ربا خواری نبسته‌ام/ من اما نیمه‌های شب ز بامی بر سر بامی نجسته‌ام./ در این جا چار زندان است/ به هر زندان دو چندان نقب در هر نقب چندین حجره، در هر حجره چندین مرد در زنجیر.../ در این زنجیریان هستند مردانی، که مردار زنان را دوست می دارند./ در این زنجیریان هستند مردانی، که در رؤیایشان هر شب زنی در وحشت مرگ از جگر بر می کشد فریاد./ من اما در زنان چیزی نمی یابم -گر آن همزاد را روزی نیابم ناگهان، خاموش-/ من اما در دل کُهسار رؤیاهای خود، جز انعکاسِ سردِ آهنگِ صبورِ این علف های بیابانی که می‌رویند و می‌پوسند و می‌خشکند و می‌ریزند، با چیزی ندارم گوش./

مرا گر خود نبود این بند، شاید بامدادی همچو یادی دور و لغزان، می‌گذشتم از تراز خاک سردِ پست.../ جرم این است!/ جرم این است!» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۴-۳۳۳).

۱-۱- بیان مساله وسوالات تحقیق

ون دایک یکی از چهره‌های تأثیرگذار در حوزهٔ تحلیل انتقادی گفتمان است. ون دایک در تحلیل انتقادی گفتمان بر نقش شناخت، ارتباطات و تعاملات اجتماعی تأکید کرد. رویکرد ون دایک که با نام رویکرد اجتماعی- شناختی شناخته می‌شود، دارای سه مفهوم گفتمان، شناخت و اجتماع است. منظور ون دایک از گفتمان در اینجا معنای عام یک رویداد ارتباطی است. از جمله تعامل محاوره‌ای، متن نوشتاری، حرکات بدن، سر و دست، طرح صفحه‌بندی، تصاویر و جنبه‌های نشانه شناختی است. منظور او از شناخت عبارت است از: شناخت فردی، اجتماعی، باورها، اهداف و همچنین ارزیابی‌ها و احساسات و یا همه‌ی ساختارها، بازنمایی‌ها و فرایندهای مرتبط با ذهن و حافظه که به گفتمان و تعامل مربوطاند (Van dijk, 2001: 98).

ون دایک ایدئولوژی را بنیانی برای بازنمایی‌های اجتماعی مشترک در یک گروه خاص می‌داند، به عبارتی در نگاه ون دایک ایدئولوژی‌ها ذاتا اجتماعی‌اند. در نگاه ون دایک با تأکید بر نکات مثبت ما و نکات منفی آن‌ها و کم اهمیت جلوه دادن بدهای ما و خوبی‌های آن‌ها می‌توان به سیستم فکری افراد ورود کرد و کم کم در آن تغییراتی به وجود آورد (Van dijk, 2003:359).

ون دایک در قالب چهار اصل، یک چهار ضلعی ذهنی را شکل داده و آن را مربع ایدئولوژیک نامیده است. او این چهار اصل را این‌گونه نام می‌برد: ۱. در مورد ما به تأکید نکات مثبت بپردازد ۲. نکات منفی ما را کم اهمیت جلوه دهد ۳. در مورد آن‌ها به تأکید منفی بپردازد ۳. نکات مثبت آن‌ها را کم اهمیت جلوه دهد (همان: ۴۴).

پرسش‌هایی که در این پژوهش به آن‌ها پاسخ داده می‌شود، عبارت‌اند از: ۱. با توجه به نظریهٔ ون دایک شاملو با تکیه بر کدام شگردهای بلاغی به منفی‌گویی دربارهٔ دیگران می‌پردازد؟ ۲. آیا احمد شاملو در توصیف واقعیات موجود دست به گزینش می‌زند تا خود را از ویژگی‌های منفی دیگران مبرا کند؟ ۳. شاملو در گزینش واژگان، از کدام شگردها برای بیان ویژگی‌های منفی دیگران در شعر خود استفاده می‌کند؟

۲-۱- اهداف تحقیق

با توجه به اینکه پیش از این گمان می‌شده است، چون شاملو در بند زندانیان عادی بوده است، پس طبیعی است که دیگر زندانیان را با نسبت دادن ویژگی‌های منفی و تأکید برآن توصیف کند، اما نکته در این است که وقتی تماما به یک نوع ویژگی می‌پردازد و اشخاص را به صورت مطلق، یک رنگ می‌بیند، به این مسأله بر می‌گردد که شاملو در مورد آن اشخاص دست به گزینش می‌زند و فقط ویژگی‌های منفی آنان را بیان می‌کند. این پژوهش ضمن اینکه برداشت‌های پیشین ما را دگرگون می‌کند، بر آن است تا شگردهای شاملو برای القای مفهوم منفی سازی درباب دیگران را تبیین و تفسیر کند.

بررسی شعر کیفر احمد شاملو با تکیه بر نظریهٔ ون دایک نگرش و معناهای پیشین مورد انتظار مخاطب را دگرگون می‌کند، لذا تحلیل این سروده بر اساس نظریهٔ فوق، ضروری می‌نماید. از آنجا که در میان اشعار شاملو، «کیفر» تنها سروده‌ای است که

در مواجه با آن نیازمند نوعی تحلیل انتقادی گفتمان هستیم که نگرش شاعر به افراد را در مقایسه با «منِ» شاعر مورد مطالعه قرار دهد، بررسی شعر کیفر بر اساس نظریهٔ ون دایک لازم و ضروری می‌نماید..

۳-۱- روش تفصیلی تحقیق

در این پژوهش با روش تحلیلی- توصیفی و با تکیه بر سه شگرد منفی‌سازی یعنی تمهیدات بلاغی، گزینش واژگانی و تعدی در نحو جمله به چهار رکن مربع ایدئولوژیکی ون دایک پرداخته می‌شود و ذیل هر کدام از تمهیدات مورد نظر رکن-های مربع ایدئولوژیک تحلیل و بررسی می‌شود، البته باید این نکته را در نظر داشت که با بررسی عواملی که منجر به منفی-سازی می‌شوند، مؤلف ضمنی را با مؤلف حقیقی اشتباه نگرفته باشیم.

به عبارتی در این سروده شخصیت ادبی شاملوست که در بافت شعر به منفی‌سازی درباره‌ی دیگران و ذکر ویژگی‌های مثبت در خود می‌پردازد. اگرچه نمی‌توان تأثیر مؤلف حقیقی بر مؤلف ضمنی را نیز نادیده گرفت. «مفهوم نویسنده‌ی ضمنی یا ذهنیت حاکم بر کل اثر، به خوبی دریافت فوکو از بیناگفتمانی بودن نویسنده را به ما نشان می‌دهد؛ زیرا نویسنده‌ی ضمنی سرچشمه‌ی هنجارهای موجود در اثر روایی است» (پیغمبرزاده و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۱۰)

و این شعر شاملو نیز روایت بخشی از بافت اجتماعی- سیاسی است. در حقیقت مؤلف حقیقی بخشی از مؤلف ضمنی است نه همه‌ی آن و بالعکس.

۴-۱- پیشینه تحقیق

تا کنون پژوهش‌های بسیاری در حوزهٔ تحلیل گفتمان ون دایک در حوزه‌های ورزشی، جامعه‌شناسی، دینی و... صورت گرفته است، از میان پژوهش‌هایی که ارتباط بیشتری با پژوهش پیش‌رو دارند، می‌توان به این موارد اشاره کرد:

زهرا حامدی شیروان و سید مهدی زرقانی در پژوهشی با عنوان «تحلیل داستان رستم و شغاد بر اساس مربع ایدئولوژیک ون دایک» (۱۳۹۳) به بررسی داستان رستم و شغاد بر اساس تحلیل گفتمان ون دایک پرداخته شده است و ضمن گزارش داستان به این مسأله که چگونه روایت‌کنندگان شغاد عیب‌های دیگری را برجسته می‌کنند و خطاهای خودی را فرومی‌کاهند. ۲. حلیمه میراحمدی و اطهر تجلی اردکانی در پژوهشی با عنوان «تحلیل گفتمان اوصاف طبیعت و احوال اجتماع در اشعار مهدی اخوان ثالث بر اساس رویکرد ون دایک مقاله اخوان مربع ایدئولوژیک» (۱۳۹۶) به توصیف احوال اجتماع و طبیعت با دیدگاه تحلیل انتقادی گفتمان ون دایک پرداخته‌اند و به این مسأله اشاره شده است که چگونه اخوان عیب‌های دیگری را برجسته و ویژگی‌های منفی را از خود می‌کاهد. ۳. رحمت‌اله ولدبیگی در پژوهشی با عنوان «بررسی و تحلیل رفتارهای ایدئولوژیک قهرمان در مقامات حریری بر اساس مربع ایدئولوژیک ون دایک» (۱۳۹۹) در پنجاه مقامهٔ این اثر، رفتارهای ایدئولوژیک قهرمان (ابوزید سروجی) را بر اساس مربع ایدئولوژیکی ون دایک تحلیل و بررسی کرده است و به این نتیجه رسیده است که قهرمان با ترفندهای بیانی به دریوزگی دست می‌یابد و رفتارهای قهرمان در هر مقامه متضاد و دوگانه نمایش داده می‌شود.

۲- تمهیدات بلاغی

از جمله عوامل بلاغی که شاملو با به کارگیری آن‌ها به منفی‌گویی دربارهٔ دیگری دست زده است، استفاده از شگردهای علم معانی است. در سطر «از این زنجیریان، یک تن، زنش را در تب تاریک بهتانی به ضرب دشنه‌ای کشته است» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۳) مسندالیه (یک تن از این زنجیریان) نکره است و غرض ثانویه‌ی آن خوارداشت یا تحقیر نهاد است در واقع «گاه نهاد را از آن روی ناشناخته می‌آورند که می‌خواهند آن را خوار بدارند» (کزازی، ۱۳۹۳: ۱۲۸).
رسیدن به این نکته که غرض ثانویهٔ ناشناختگی نهاد، خوارداشت است، توجه به بافت و زمینهٔ شعر است که در زندان سروده شده یا توجه به دایرهٔ واژگانی چون، تاریک، بهتان و دشنه است، یعنی نوشته شدن شعر در زندان و دایرهٔ واژگانی می‌تواند توجیهی برای خوارداشت نهاد باشد. در عبارت «تب تاریک بهتانی» بهتان را به تبی تاریک تشبیه کرده است تا واژهٔ تاریکی همزمان که نماد خفقان و ظلم است، شب را نیز به ذهن تداعی کند.

شاعر با به کارگیری این تمهیدات بلاغی در سطر فوق، دیگری (یکی از زندانیان) را قاتل می‌خواند و در باب زمان قتل و فضای آن نیز با ترکیبی تشبیهی منفی‌گویی می‌کند. در واقع رکن دوم و سوم مربع ایدئولوژیک را در بر می‌گیرد، به عبارتی شاعر با توصیف زمان و شخص قاتل در قالب تمهیدات بلاغی نکات منفی را دربارهٔ دیگری بیان می‌کند. در سطر «از این مردان، یکی، در ظهر تابستان سوزان، نان فرزندان خود را، بر سر برزن، به خون نان فروش سخت دندان گرد آغُشته است» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۳) دندان گرد عبارت کنایی است و کنایه از «طمع کار، خسیس و حریص» (انوری، ۱۳۸۳: ۷۲۶) است و از نوع کنایهٔ رمز است.

کنایهٔ رمز نوعی از کنایه است که «وسائط در آن خفی است به طوری که می‌توان گفت اصلا نمی‌توانیم وسائط را دریابیم و در نتیجه انتقال از معنی ظاهر به باطن دشوار و گاهی غیر ممکن است و به هر حال فهم مکنی‌عنه دیر یاب است» (شمیسا، ۱۳۹۳: ۲۸۷-۲۸۶).

توصیف اینکه یکی از زندانیان کسی را به ناچار و از روی نیاز فرزندان خود به نان، کشته است و نشان دادن آن با عبارت «نان به خون کسی آغشتن» در راستای تأکید بر ویژگی‌های منفی دیگری، تأکید و رفع ویژگی منفی از خود است. شاملو علاوه بر آنکه در نمونهٔ فوق به رفع ویژگی‌های منفی خود به واسطهٔ منفی‌گویی دربارهٔ دیگری می‌پردازد، بر آن تأکید هم می‌کند. این تأکید ناشی از منفی‌گویی دربارهٔ مقتول یا همان نان‌فروش است. شاعر نان‌فروش را طمع‌کار و خسیس نیز خوانده است. در سطر «از اینان، چند کس، در خلوت یک روز باران ریز بر راه رباخواری نشسته‌اند» نهاد «از اینان، چند کس» بی‌اهمیت بودن نهاد را به ذهن تداعی می‌کند تا علاوه بر مفهوم کنایی «بر راه کسی نشستن» که معنای راه بر کسی بستن و راه‌زنی می‌دهد، ویژگی‌های منفی را دربارهٔ دیگران بیان کرده باشد، بی‌اهمیت بودن آن زندانی و طرد کردن او را نیز به ذهن تداعی کند. در این نمونه نیز شاعر با توصیف ویژگی‌های منفی دربارهٔ دیگری به رفع ویژگی‌های منفی خود می‌پردازد. شاملو نزدیک به همین مفهوم کنایی را در سطری دیگر نیز به کارگرفته است:

«کسانی در سکوتِ کوچه از دیوار کوتاهی به روی بام جسته‌اند» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۳). این عبارت را با توجه به فضای شعر که در نیمه‌های شب اتفاق افتاده است و با توجه به بافت شعر که در توصیف یکی از زندانیان آن را به کار می‌گیرد، می‌توان

اینگونه تأویل کرد که منظور شاعر این است که این زندانی دزد است. نکته‌ای که حائز اهمیت این است که شاعر در بخش اول شعر خود از چهار زندان، دو گروه را دزد و دو نفر را قاتل توصیف کرده است و سپس همهٔ این ویژگی‌ها را از خود مبرا می‌کند و می‌خواهد به این شکل بی‌گناهی خود را توصیف و اثبات کند و مخاطب را با تأثیر بر عاطفهٔ او اقناع کند که بی‌گناه به زندان افتاده است و برای نمایش این مقصود از عبارت کنایی بهره برده است:

«من اما هیچ کس را در شبی تاریک و توفانی نکشته‌ام/ من اما راه بر مرد ربا خواری نبسته‌ام/ من اما نیمه‌های شب ز بامی بر سر بامی نجسته‌ام» (همان، ۳۳۳). در واقع این سه سطر رکن اول و سوم مربع ایدئولوژیک را شامل می‌شود. به عبارتی شاعر ویژگی مثبت خود را بیان می‌کند و همزمان رفع ویژگی منفی از خود می‌کند. در بخش دوم شعر نیز شاعر بار دیگر با توصیف ذهنیت و رؤیای خود ویژگی‌های منفی دربارهٔ خود رفع می‌کند و به بیان ویژگی‌های مثبت دربارهٔ خود می‌پردازد: «من اما در دل کُهسار رؤیاهای خود، جز انعکاسِ سردِ آهنگِ صبورِ این علف های بیابانی که می‌رویند و می‌پوسند و می-خشکند و می‌ریزند، با چیزی ندارم گوش» (همان، ۳۳۴). شاعر در این سطر بلند از شعر کیفر به مدد تمهیدات بلاغی به توصیف ایدئولوژی خود پرداخته است. شاعر رؤیاهای خود را به کوهسار تشبیه کرده و یک ویژگی مثبت به آن بخشیده است. این ویژگی مثبت ناشی از آن است که کوه نماد مقاومت و ایستادگی است.

در ادامه شاعر برای اثبات بی گناهی خود، تنهایی خود را توصیف می‌کند. شاعر برای نمایش این تنهایی می‌گوید جز آهنگ رشدکردن و به تدریج نابود شدن علف‌های بیابانی به چیزی گوش نمی‌کند. در به تصویر کشیدن این تنهایی نیز شاعر شگرد ایجاز قصر را به کار گرفته است. در واقع بسامد افعال بسیار بالا است و بیشترین معنا را در کمترین لفظ به کارگرفته است و ایجاز قصر نیز یعنی «وجود اشارات و تلمیحات، امثال و سخنان حکیمانه و تصاویر شاعرانه و بسامد افعال در آثار ادبی- بی آنکه واژه یا عبارتی از کلام حذف شده باشد- سخن را آن چنان فشرده و قرائت‌پذیر می‌کند که خواننده مطابق دایرهٔ اطلاعات و آگاهی‌های خود لایه‌های معنایی موجود در متن را کشف و از آن لذت می‌برد» (گلی، ۱۳۸۷: ۹۳).

نکتهٔ دیگری که در ارتباط با تمهیدات بلاغی در این شعر باید به آن اشاره کرد، به کارگیری صنعت استخدام است. «استخدام آن است که واژه‌ای را دومعنا باشد، لیک سخنور تنها یک معنا را از آن خواسته باشد، اما در پی، شناسه‌ای یا گاه واژه‌ای یا فعلی آورده شده باشد که به معنای دیگر واژه که خواست سخنور نیست، بازگردد» (کزازی، ۱۳۹۲: ۱۴۲)

شاملو نیز در این سطر از شعر خود: «مرا گر خود نبود این بند، شاید بامدادی همچو یادی دور و لغزان، می‌گذشتم از تراز خاک سردِ پست...» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۴). واژهٔ پست را در ارتباط با خاک به معنای کم ارتفاع و زمین هموار و در ارتباط با واژهٔ سرد به معنای خوار و بی‌مقدار آورده است. از این رو شاعر با شرط در بند نبودنش (رفع ویژگی منفی از خود یعنی مجرم نبودن) مانند یک یاد از خاک می‌گذرد. فعل گذشتن نیز در آن استخدام نهفته است. گذشتن در ارتباط با خاک به معنای قدم زدن و رد شدن از آن است و گذشتن در ارتباط با یاد به معنای از ذهن عبور کردن است.

۳- گزینش واژگانی

شاعر با به کارگیری دوگونه از واژگان و ترکیبات به بیان و توصیف ویژگی‌های منفی دیگری، رفع ویژگی‌های منفی از خود و بیان ویژگی‌های مثبت دربارهٔ خود پرداخته است. در واژگان و ترکیبات گونهٔ اول شاعر زمینه و بافت را برای بیان ارکان مربع ایدئولوژیک به کارگرفته است. مثلا واژهٔ تاریک در عبارت «از این زنجیریان، یک تن، زنش را در تب تاریک بهتانی به ضرب دشنه‌یی کشته است» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۳) خفقان و ظلمت را که زمینهٔ لازم برای بیان ویژگی منفی قاتل است، فراهم می‌کند. واژهٔ تب نیز به همین منوال همزمان که وضعیت ناخوشایند قتل را به ذهن متبادر می‌کند، وضعیت بیمارگونه‌ی قاتل را نیز به ذهن تداعی می‌کند. در این میان واژهٔ بهتان که علت قتل است جزئی از واژگان گونهٔ دوم محسوب می‌شود، یعنی آن گونه از واژگان و ترکیباتی که مربوط به زمینه نیستند، بلکه مستقیما با عمل منفی انجام شده مرتبط هستند. بهتان علت قتل صورت گرفته در شعر است. شخص به دلیل بهتانی که به زنش وارد شده است، او را کشته است. واژهٔ بهتان بیانگرویژگی منفی دیگری (یکی از چهار زندانی) است. واژهٔ زنجیریان نیز جزئی از واژگان گونهٔ دوم محسوب می‌شود و شاعر آن را در مفهوم زندانیان به کار برده است تا همزمان که بر مدلول اولیه‌ی خود یعنی زندانیان دلالت می‌کند، بر مدلول ثانویه‌ای که از آن بر می‌آید دلالت کند. این مدلول ثانویه یعنی دیوانگان در واقع مدلول شاعرانه است. شاعر قاتل را علاوه بر آنکه مجرم می‌داند، او را به صورت ضمنی بیمار و دیوانه نیز خوانده است. منظور از مدلول شاعرانه در نظر نگارندگان همان چیزی است که ژنت به آن اشاره کرده است:

«نظام نشانه‌شناسیکی که درآن بادبان بتواند به جای کشتی به کار رود، نظام مجازهای لغوی است، نظام نشانه‌شناسیک بعدی که در آن مجازی لغوی بتواند دالی باشد برای مدلول شاعرانه، نظریهٔ بیان است. (احمدی، ۱۴۰۰: ۳۱۳)، منظور ژنت نیز همین است که یک معنای نهایی و قطعی در مدلول شاعرانه وجود ندارد (همان، ۳۱۴).

نکتهٔ دیگر این است که چرا شاعر هر سه نفر زندانی را مجرم و تلویحا دیوانه خوانده است، ولی خود را از آن ویژگی‌ها مبرا دانسته است؟ و «منِ» روایتگرِ شعر که منی اجتماعی است، دیگران را دارای نقص و کاستی می‌بیند و تنها خود را از آن بری می‌داند؟ در واقع شاعر با بیان ویژگی‌های منفی دربارهٔ دیگران به صورت ضمنی خود را از آن مؤلفه‌ها دور نگه می‌دارد تا آنکه در شعر خود به آن اشاره می‌کند. کاربرد ضمیر اشارهٔ این و اینان برای بی اهمیت نشان دادن و تحقیر زندانیان و ایجاد زمینهٔ بیان ویژگی‌های منفی دیگران در این سروده است.

در عبارت «از این مردان، یکی، در ظهر تابستان سوزان، نان فرزندان خود را، بر سر برزن، به خون نان فروش سخت دندان گرد آغُشته است» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۳). واژهٔ ظهر و سوزان از جمله واژگان گونهٔ نخست محسوب می‌شوند که زمینه را برای بیان ویژگی‌های منفی آماده می‌کند. به عبارتی همزمان که کار توصیف را در روایت شعر به عهده گرفته است، بافت را نیز در شعر مهیا می‌کند تا برای رخداد یک قتل دیگر و نسبت دادن ویژگی منفی به دیگری حقیقت نمایی کرده باشد. یعنی میان فضا و حادثه یک تناسب برقرار کرده باشد. فضای زمان و مکان ناخوشایند است و این رخداد یک قتل را طبیعی و باورپذیر می‌کند.

منظور از حقیقت مانندی «کیفیتی است که داستان را پیش چشم خواننده قابل قبول و محتمل جلوه می‌دهد و موجب پذیرش حادثه‌های آن می‌شود» (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۱۹۲). در سطر «از اینان، چند کس، در خلوت یک روز باران ریز بر راه رباخواری نشسته‌اند» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۳) شاعر برای زشت‌تر نشان دادن راهزنی چندتن از زندانیان واژگانی را به کار می‌

گیرد که حس نوستالوژیک را در مخاطب بر می‌انگیزانند. از جمله این واژه‌ها که در تقسیم بندی ما جزء واژگان گونهٔ نخست محسوب می‌شوند و زمینه را برای منفی‌تر نشان دادن کار دیگری آماده می‌کند، خلوت، روز و باران‌ریز است. این دسته از زندانیان راه بر شخصی رباخوار بسته‌اند. شاعر حتی آن کسی را که مورد هجوم این دسته از زندانیان قرار گرفته است، رباخوار خوانده است و با واژهٔ «ربا» یک ویژگی منفی به یکی از شخصیت‌های فرعی روایت خود بخشیده است. از جمله واژگان دیگری که زمینه را برای بیان مفاهیم منفی آماده می‌کند «سکوتِ کوچه» است که در جملهٔ «کسانی در سکوت کوچه از دیوار کوتاهی به روی بام جسته‌اند» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۳) به کار رفته است. ترکیب سکوت کوچه فضای شب را به ذهن تداعی می‌کند تا شاعر قرینه‌ای برای تأویل عبارت خود یعنی دزدی، قرار داده باشد.

یکی از ارکان مربع ایدئولوژیکی ون دایک رفع ویژگی‌های منفی خود است. وی با نسبت دادن اعمالی زشت به چهار دسته از زندانیان، زمینه را برای مبرا کردن خود از آن اعمال مهیا می‌کند. سپس در قالب افعال «نکشته‌ام، نبسته‌ام، نجسته‌ام» کشتن و راهزنی و دزدی را از خود دور می‌کند و بدین وسیله می‌خواهد بی‌گناهی خود را نشان دهد. هم وزن و مشترک بودن حرف روی در هر سه فعل بر این امر تأکید بیشتری به ذهن متبادر می‌کند. در واقع رکن سوم از مربع ایدئولوژیک را در بر می‌گیرد و شاعر توصیف و رفع ویژگی منفی از خود کرده است. از جمله واژگانی که بیش از دیگر سطرها معانی منفی را در خود دارد این سطر است: «در این زنجیریان هستند مردانی، که مردار زنان را دوست می دارند» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۴). واژهٔ مردار در گونهٔ دوم واژگان جای می‌گیرد، یعنی واژه‌ای است که با نسبت دادن آن به زنان به طور مستقیم بیانگر یک امر منفی است. واژهٔ مردار در لغت به معنی «لاشهٔ جانور مرده که ذبح نشده باشد» (انوری، ۱۳۸۱: ۶۸۶۶) آمده است و درباب حیوانات به کار می‌رود نه انسان. یک تناقض هم از حیث ریشهٔ واژگانی به وجود می‌آید. مردار از ریشهٔ «مر» به معنای مرگ آمده است و زن هم ریشه با «زادن» است. راوی چند تن از زندانیان را اینگونه توصیف می‌کند که آنان مردهٔ زن را دوست دارند، همزمان راوی با به کارگیری واژهٔ مردار، راکد بودن و منفعل بودن زنان را در دیدگاه زندانیان منعکس ساخته است. راوی با توصیف ویژگی منفی زندانیان همزمان یک ویژگی منفی به زنان به عنوان شخصیت فرعی روایت خود، نسبت داده است. از این روست که با توصیف «زنجیریان» یعنی دیوانگان یا همان زندانیان آنان را شیفتهٔ کشتن زنان به ترسیم کشیده است: «در این زنجیریان هستند مردانی که در رؤیایشان هر شب زنی در وحشت مرگ از جگر بر می‌کشد فریاد» واژگان وحشت، مرگ و فریاد مستقیما با عمل انجام شده یعنی قتل مرتبط است. نکته‌ای که در لایهٔ زیرین این سطر نهفته است و لازم است به آن اشاره شود، توجه به واژهٔ رؤیا است. این زندانیان که از قول راوی قاتل شمرده شده‌اند و اکنون در بند هستند، در زمان دربند بودنشان که دسترسی آنان به کشتن زنان و حذف آنان میسر نیست، در رؤیایشان به این مسأله فکر می‌کنند و توجه به این واژه زمینه را برای تناسب با معنای دوم واژهٔ زنجیریان یعنی دیوانگان مهیا می‌کند. در مقابل، راوی رؤیای خود را به کوهسار تشبیه کرده است و در مقابل رؤیای دیگران قرار داده است به عبارتی رکن اول مربع ایدئولوژیک (یعنی بیان ویژگی مثبت دربارهٔ خود) را در بر می‌گیرد. دیگران به صدای وحشت زنی از ترس مرگ در رؤیای خود گوش فرا می‌دهند، اما راوی در رؤیای خود سرد و افسرده است و جز به آهنگ رویش تا خشکیدن و ریختن علف‌های بیابانی به چیزی گوش فرا نمی‌دهد. این اندوه را اگر ویژگی منفی شاعر که روحیهٔ ناامید او را با توجه به تأثیر فضای سرودن شعر (زندان) برو در نظر بگیریم، رکن سوم از مربع ایدئولوژیک یعنی رفع ویژگی‌های منفی دربارهٔ خود را شامل می‌شود زیرا که شاعر با آوردن واژهٔ جرم در عبارت «جرم این است» این ناامیدی را در چنین فضایی که جرمی مرتکب نشده است، یک امر طبیعی جلوه می‌دهد.

۴- تعدی در نحو

جملات این سرودهٔ شاملو طولانی و همراه با توصیف هستند. به عبارتی یکی از وجوه بلاغی مرتبط با نحو جملات برخورداری از ویژگی اطناب در تصاویر است. یکی از علت‌های زیبایی‌شناسیکِ طولانی شدن جملات در این سروده می‌تواند، در راستای حقیقت‌مانندی حوادث باشد، به گونه‌ای که توصیف دقیق و فضاسازی‌ها آن حادثه را پیش چشم مخاطب قرار بدهد. به عبارتی شاملو در این سروده به جای حرف زدن، نشان می‌دهد و برای این نشان دادن بر جملات بلند تکیه می‌کند. یکی از مواردی که در آن شاعر در محور جانشینی کلمات دست برده است در این سطر است: «از این مردان، یکی، در ظهر تابستان سوزان، نان فرزندان خود را، بر سر برزن، به خون نان فروش سختِ دندان گرد آغشته است» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۳). «سخت» در اصل صفت است اما اینجا در جایگاه قید «بسیار» آمده است و در اصل «سختْ دندان گرد» بوده است اما شاعر علامت سکون را انداخته و به جای آن کسره گذاشته است. از یکسو واژه در معنای خود نیامده است و از سویی دیگر با مجسم کردن شکل سنتی آن یعنی «سختْ دندان گرد» و تکیه بر سنت ساخت شکنی کرده و شکل اولیهٔ آن را تغییر داده است. وجههٔ زیبایی‌شناسانهٔ این کار در این است که آهنگ کلام را که متکی به تکرار کسره است در طول جمله حفظ می‌کند و همزمان دو معنا به خود می‌گیرد یکی به معنای بسیار و دیگری به معنای شخص بخیل است، البته باید اشاره کرد که این معنا ضمنی است و از قرار گرفتن در کنار «دندان گرد» در محور همنشینی به ذهن تداعی می‌شود. در فرهنگ معین و دهخدا این معنا برای واژهٔ سخت ذکر شده است: «saxt (ص.) محکم، استوار، سفت؛ مق. سست، نرم. دشوار، مشکل؛ مق. آسان، سهل، صلب، درشت. بخیل، خسیس، لئیم» (معین، ۱۳۸۱: ۸۳۶). از سویی واژهٔ سخت بر ویژگی منفی شخصیت خسیس (مقتول) تأکید می‌کند.از حیث تقدم و تأخر مسندالیه و مسند، سه سطر در این سروده برجسته است. نخست در دو سطر «در این زنجیریان هستند مردانی، که مردار زنان را دوست می دارند./ در این زنجیریان هستند مردانی، که در رؤیایشان هر شب زنی در وحشت مرگ از جگر بر می کشد فریاد» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۴). از حیث علم معانی در هر دو سطر مسند یعنی «هستند» بر مسندالیه مقدم شده است. با توجه به آنکه شاعر به بیان ویژگی‌های منفی این زندانیان می‌پردازد، می‌توان گفت غرض ثانویهٔ تقدم مسند برمسند الیه در هر دو جمله تحقیر مسندالیه است. در عبارت «من اما در دل کُهسار رؤیاهای خود، جز انعکاسِ سردِ آهنگِ صبورِ این علف های بیابانی که می‌رویند و می‌پوسند و می‌خشکند و می‌ریزند، با چیزی ندارم گوش» (شاملو، ۱۳۹۷: ۳۳۴) نوعی هنجارگریزی زمانی در حرف اضافهٔ «با» نهفته است و آن را در معنی «به» به کار برده است، در هنجارگریزی زمانی «شاعر می‌تواند واژه‌ها یا ساخت‌هایی را در شعر خود به کار ببرد که در زمان سرودن شعر، در زبان خودکارمتداول نیستند و واحدهایی به شمار می‌روند که درگذشته متداول بوده و سپس مرده‌اند» (صفوی، ۱۳۹۴: ۸۱)، علاوه بر این در کلیت جمله، قصر موصوف (من) بر صفت (انعکاس سرد...) وجود دارد و در انتهای جمله جابجایی در نحو جمله نیز صورت گرفته است در واقع «با چیزی گوش ندارم» در این شعر به «با چیزی ندارم گوش» تغییر یافته است. اگر ساختاری به موضوع فعل مرکب نگاه کنیم، با توجه به اینکه نمی‌توان میان «ندارم» و «گوش» فاصله انداخت، پس فعل گوش ندارم (در معنای امروزی گوش نکردن) فعل مرکب است. جابجایی در دو جزء فعل مرکب بحثی است که در معانی مطرح نشده است و اغراض آن و وجوه زیبایی‌شناسی آن در شعر بحثی است که مورد مطالعه قرار نگرفته است. با این وجود اذعان کرد، علت مقدم کردن «ندارم» اهمیت و تأکید بر آن است. شاعر می‌خواهد برای اثبات بی‌گناهی خود بگوید من حتی در رؤیای خود به هیچ صدای مظلومی که به او ظلم کرده باشم، گوش نکرده‌ام.

۵- نتیجه

شاملو در شعر کیفر با به کارگیری تمهیدات بلاغی به توصیف و برجسته‌سازی عیوب دیگری و رفع این عیوب از خود

پرداخته است. از جملهٔ این موارد می‌توان به غرض ثانویهٔ نکره بودن مسندالیه اشاره کرد که با هدف تحقیر و بی‌اهمیت نشان دادن مسندالیه، انجام شده است. در توصیف یکی دیگر از قتل‌ها حتی شخصیت مقتول را با عبارت کنایی «دندان گرد» توصیف می‌کند تا عیوب یکی از شخصیت‌های فرعی در روایت را برجسته کند و به این ترتیب فرافکنی کرده و خود را از آن عیوب مبرا نگه دارد. شاعر رؤیای دیگر زندانیان را مأوای کشتن و وحشت می‌خواند و رؤیای خود را به کوهسار تشبیه می-کند تا به این ترتیب آن ویژگی‌های منفی و عیوب را که درباره دیگران مطرح می‌کند، از خود رفع و بر آن تأکید کند. شاعر با استفاده از تمهیدات بلاغی و به کارگیری صنعت استخدام از واژهٔ «پست» دو معنا اراده می‌کند تا این واژه در ارتباط با خاک معنای خوار را نیز تداعی کند. راوی در این سروده تمام شخصیت‌های دیگر را با نسبت دادن صفاتی که بار ارزشی منفی دارند، توصیف و تصویر می‌کند. از جمله تمهیدات دیگر شاعر در گزینش واژگان به کارگیری دو دسته واژگان مختلف است. در دستهٔ نخست واژگان و ترکیباتی به کار می‌گیرد که زمینه را برای توصیف، تصویر و برجسته‌سازی عیوب دیگران آماده کند. دستهٔ دوم واژگان و ترکیباتی هستند که مستقیما و بدون واسطه به عمل انجام شده مانند دزدی یا قتل که بار ارزشی منفی دارند، ارتباط دارند، تا به این شیوه ویژگی‌های مثبت دربارهٔ دیگران و ویژگی‌های منفی را دربارهٔ خود رفع کند. راوی با تعدی در نحو مانند دست‌بردن به محور جانشینی کلمات، هنجارگریزی و جابجایی در نحو جملات نیز سعی کرده است آنچه را که حاوی نکات منفی است به طور ضمنی به دیگران نسبت دهد. در سرودهٔ کیفر که شامل دو بخش است، در ابتدای هر بخش شاعر به توصیف و تصویر ویژگی‌های منفی دیگران با به کارگیری واژگانی که بار معنایی منفی دارند، دست زده است و ویژگی‌های مثبت را از آنان دور داشته است، سپس در پایان هر دو بخش در قالب جملاتی آن ویژگی‌های منفی را از خود دور کرده است و ویژگی‌های مثبت را به خود نسبت داده است.

۱- منابع

احمدی، بابک (۱۳۸۵)، ساختار و تأویل متن، چاپ دوازدهم، تهران: مرکز.

انوری، حسن (۱۳۸۱)، فرهنگ بزرگ سخن، هشت جلدی، تهران: سخن.

انوری، حسن (۱۳۸۳)، فرهنگ کنایات سخن، تهران: سخن.

پیغمبرزاده، لیلا و فلاح (۱۳۹۶)، غلامعلی و نجومیان، امیرعلی، مؤلفان روایی در گفت‌وگوی انتقادی با گفتمان ایدئولوژیک دهه شصت، فصلنامه‌ی علمی پژوهشی نقد ادبی، س۱۰، ش۳۷، صص ۱۳۴- ۱۰۷.

شاملو، احمد (۱۳۹۷)، مجموعه اشعار احمد شاملو، چاپ پانزدهم، تهران: نگاه.

شمیسا، سیروس (۱۳۹۳)، بیان، چاپ سوم، تهران: نشر میترا.

صفوی، کورش (۱۳۹۴)، از زبان‌شناسی به ادبیات، چاپ پنجم، دو جلدی، تهران: سخن.

کزازی، میر جلال الدین (۱۳۹۲)، بدیع، چاپ هشتم، تهران: نشر مرکز.

کزازی، میر جلال الدین (۱۳۹۳)، معانی، چاپ دهم، تهران: نشر مرکز.

گلی، احمد (۱۳۸۷)، معانی و بیان، تبریز، انتشارات آیدین.

معین، محمد (۱۳۸۱)، فرهنگ معین، چاپ چهارم، دو جلدی، تهران: آدنا.

میراحمدی، حلیمه و تجلی اردکانی، اطهر (۱۳۹۶)، تحلیل گفتمان اوصاف طبیعت و احوال اجتماع در اشعار مهدی اخوان ثالث بر اساس رویکرد ون دایک ، نشریه پژوهش‌های ادبی، ش۵۷، صص ۶۲- ۲۹.

میرصادقی، جمال (۱۳۹۴)، عناصر داستان، چاپ نهم، تهران: سخن.

یورگنسن، ماریان و فیلیپس، لوئیز (۱۳۸۹)، نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ترجمه‌ی هادی جلیلی، تهران: نشر نی.

Van Dijk, Teun A (2001), Multidisciplinary CDA: a plea for diversity in Wodak, Ruth, Mayer, Michael, Methods of Critical Discourse Analysis, SAGE Publications Ltd: London. pp. 95 – 121.

Van Dijk, T. A (2003), Ideology and Discourse Analysis, Retrieved from: www.discourses.org.